

DRAMA BIĆA U CRIJEVIĆEVIM ELEGIJAMA

Nasko Frndić

Dvije su književne tenzije izražene u životu i djelu Ilije Crijevića. Prva, sklonost za Plauta i Terencija povukla je mladog latinistu da proučava i na pozornici u Rimu tumači šaljive zgode i groteskne likove dvojice antičkih komediografa. A druga je tenzija pjesničko osjećanje svijeta, oblikovano proučavanjem Vergilija i prožeto utjecajima Katula, Ovidija, Tibula i Propercija. Ovo drugo nagnuće urodilo je pravim stvaralačkim plodom. Nastale su Elegije Flaviji, ciklus pjesama u kojima kako kaže dr. Vratović »vri strast mladenaštva, od najburnijih ushita putene ljubavi, zarobljenosti misli i tijela do najžešćih predbacivanja Flaviji što nije njegova ili nikad nije ni bila samo njegova.« (Hrvatski latinisti, I, Zora i MH, Zagreb, 1969)

Između plautovske komedije i žalobne elegije tekao je ne samo književni nego i životni put ovog pjesnika, obrazovanog humaniste, rektora dubrovačke gimnazije, svećenika, pa odvjetnika u Dubrovniku, te protiv svoje volje kastelana u Stonu i u tvrđavi Sokol na hercegovačkoj granici. Dogodila mu se plautovska situacija kada je 1491. u Dubrovniku bio zatvoren zbog toga što je »na javnom mjestu najpogrdnijim riječima govorio o svojoj punici«. To pjesnikovo iskustvo urodilo je tužaljkom »Nunc ago natalem . . .« Sad slavim božić . . . a evo mojim tužbama odjekuje tamnica«. Prije 500 godina Crijević je u toj pjesmi uočio zloćudnost po-

stojanja verbalnog delikta koji ga je bacio u zatvor:

Non multis vitae nocuerunt crimina, nobis
Linguae libertas et pia verba nocent —
Mnogima ni zločini neškode životu,
meni i sloboda jezika i pobožne riječi.

(Prepjevaio Tomislav Ladan).

Svojim dubrovačkim sljedbenicima, osobito Marinu Držiću namro je Crijević sukob sa jednomumnom vlašću i ljubav za Plauta, kojega djeci »na skuli legaju« — kako je nekoliko desetljeća kasnije Držić zapisao u svome »Skupu«. To su bili dragocjeni intelektualni nukleusi što ih je Držić usisao sa svojim dubrovačkim obrazovanjem i dalje razvio u još žešće sukobe sa jednomumljem vlasti od čije je tamnice morao pobjeći u tudinu.

Dubrovački latinist Ilija Crijević, odnosno Aelius Lampridius Cervinus (1463 — 1520) u svojim elegijama s prijevodom Tomislava Ladana izvršenim u prvu knjigu Hrvatskih latinista Edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti, u iskazivanju drame osobnoga bića iznenadi nas razude-
nom senzibilnošću i demokratskim svjetonazorom, s nagnućem prema bogatstvu razlika i skladu suprotnosti. U elegiji Bratu Franji Crijević dalekovidno meditira:

Zar se turobno i ljupko ne razlučuju kad se približe,
i različnosti kad se izmjenjuju,
i zar se lidijski* kamen ne razlikuje tako od ostalog
i čisto zlato od proste mjedi?
I koje čudo stoga kad bi se pojedinosti
pretvorile opet u zbrkanu pratvar,
ako izbor i odabir ne budu bolji?

Na čudan način poklapaju se Crijevićeve misli u ovim stihovima sa našim današnjim dramatskim dvojbama da se ne bi »pojedinosti . . . pretvorile opet u zbrkanu pratvar/ako izbor i odabir ne budu bolji?«

Crijević je više bio pjesnički no životni mislilac i stihom je dosezao zrelost spoznaja iz pročitanih knjiga, pa sugerira i drugima: »Korist ćeš steći, učenjaže, proučavajući knjige . . ./ svuda su naokolo mnoge tisuće knjiga,/ A i mi smo dio njih, izbor i odabir« (Epigram In bibliothecam). Ali ne samo knjige nego i teatar je okupirao Crijevićevu misaonost i vizu-

* Lidijski — podrijetlom iz Lidije, antičke države u Maloj Aziji — B. Klaić, Rj. str. rij., NZ MH, 1978

alnost:

Evo Komedija obnavlja kazališni pljesak . . .

Komiku pristaje smijeh, a tuga tragedu,
jedan nam ugađa tužan, a veseo drugi.

Opazajući duh pjesnika uočava i mimičke finese glumaca: » . . . s namrštenom obrvom tragedija je lijepa . . . « I ne može Crijević mimoići svog omiljenog komediografa: »Zanimljivi Plaut . . . redove gledalaca i glumišta zasipa smijehom . . . / pa se ponovno na rimskim brežuljcima gledališta tresu.«

To je vrijeme kada mladi dubrovački vlastelinčić nakon gramatičkog i retoričkog školovanja u rodnom gradu, boravi na studijama u Rimu, pod blagotvornim utjecajem učenog istraživača rimskih starina Pomponija Leta (Iulius Pomponius Laetus), osnivača i glavne ličnosti Akademije na Kvirinalu, i obnovitelja kazališnih izvođenja antičkih autora, u prvom redu Plauta i Terencija, kako to ističe dr. Vratović u predgovoru izboru Crijevićevih Elegija, carmina i epigrammata« u prvoj knjizi Hrvatskih latinista.

Pod inspirativnim rimskim podnebljem nastaju najbolje Crijevićeve pjesme — ELEGIJE FLAVIJI, u kojima se prepleće zaljubljenička emocija i podsmijeh, neispunjena žudnja i autoironija, epikurejska filozofija i spoznaja prolaznosti, mladenačka objest i nemoć starosti, karikiranje fizičkog lika i strah od spolne zaraze. Sadržaj elegija Crijević niže gradacijskom postupnošću od prvotnih ushićenja, koja nailaze samo na škrte verbalne odazive njegove Flavije (Što će tebi, častohlepnice, moje Muze? — pita pjesnik u zanosnom slavljenju ljepote privlačne djevojke) i u nuđenju da se prepuste dražestima koje im pruža priroda dvaju bića i uživanje mladosti koja kratko traje, sve do sumornih proricanja — da će ih pitat starost — gdje im je bila mladost?

U tom prividno lirskom luku pjesnik je u klasičnim elegijskim distisima dramatskim spoznajama potkrijepio svoje pjevanje o sudbini čovjeka. Najbitnije su vrijednosti Crijevićevih Elegija Flaviji što su tenzijama osjećanja i mislima nadživjele svoje vrijeme, i nakon pola milenija dospjele do naših današnjih ne samo pjesničkih nego i individualno-socijalnih konotacija o drami ljudskog bića u svome podneblju, njegovim tjeskobama i traženjima razrješenja.

Ovakav pristup u skladu je s književno-povijesnim iskustvom da svako stoljeće i svako pokoljenje stara djela doživljava, vrednuje i tumači na svoj način, rekonstruirajući ih u svojoj svijesti vlastitim obzorom

očekivanja. Ako zanemarimo nijanse subjektivne predispozicije čitaoca, nameće nam se referencijalna funkcionalnost tako sugestivno sadržana u ciklusu Elegija Flaviji Ilije Crijevića, jer su te pjesme već u samom naslovu jasno usmjerene na određeno biće, a da time nisu ništa izgubile od svog misaonog i emotivnog bogatstva, niti od estetske ljepote. Autor je postigao pravi odnos između obavijestno-emotivne i pjesničke, dakle estetske funkcije u ovim elegijama bogate likovne vizualnosti:

... tvoja pūt što natječe se s trakijskim snijegom,
oči ravne čistim zvijezdama,
vlasi slične zlatu i bjelokostan vrat,
naravna boja i lik živ — mene zatravljaju.

Dio ovih pjesničkih izričaja pripada i prevodiocu Ladanu, bogato nadahnutom latinskim izvornikom, što govori o živućoj poticajnosti originala.

Mogli bismo jednom modernom sintagmom osvijetliti Crijevićeve stihove namijenjene Flaviji. Marshall Mc Luhan kaže da je »Pjesma usporavanje govora da bi se uživalo u nijansi izraza«. Blizu tog određenja je u prvoj elegiji dvostih *Flavia, parce meis!* — *parce tuo vati, vultu saevire venusto/ Desine; visceribus*, u Ladanovu sugestivnom izričaju: »Prestani bjesnjeti lijepim licem,/ poštedi, Flavijo, srce moje!« Tu autor izražava zaokupljenost usporenom radnjom drugog bića (ono ga draži lijepim licem) i produžava trajanje zaljubljenosti, tog žarišnog doživljaja mladog bića, kada do njega dopiru nezadrživi valovi ljepote, i ne može im se oduprijeti drugačije nego stihovima, u kojima evo i do danas živi stvoreno uzbuđenje.

Funkcija referencijalne obavijesti je ovdje obogaćena umjetničkim nabojem, zapravo dramom prožimanja između narativnog i estetskog: »prestani bjesnjeti lijepim licem«. A koliko je pjesnik zapao u živi pijesak zaljubljenosti, najbolje sam kaže:

Ut vidi, ut perii . . . —

Kako vidjeh, tako propadoh, i poput slamke krhke
izgorjeh, dok žitka vatra žile mi grize.

Pa ipak, u zaljubljenom roje se i drugačije emocije i meditacije. U svoju ljubav prema Flaviji on ugrađuje i koji iver sumnje, dvojnosti, pitanja koja traže odgovor, pa ako i nema jasnog da ili ne, na kraju dvostih a su upitnici koji odškrinu vrata neizvjesnosti:

Quid tibi vis blando . . . cum Musis, ambitiosa, meis? —

Što će tebi, častohlepnice, moje Muze?

Ili te veseli da i u mojim knjigama kraljuješ?

Zbog toga mnogo zlato oko tvoga vrata teče
i mirisima teškim odišu tvoje kose.

Tko ne bi povjerovao da ovi ironijom natopljene poetski izričaji ne pripadaju našem vremenu? Svakako im petstogodišnja starost, uz pomoć Ladanova pjesničkog prijevoda, daje posebnu ljepotu i respektabilnost u današnjem oživljavanju. Ono što moderni teoretičari pjesničkog govora zovu tenzijom očudjenja ili epifanijom, evo Crijević je postigao kontrastirajući zaljubljenost do kraja («prestani bjesnjeti lijepim licem») i sumnju — nije li zaljubljeni žrtva vješto udešene ljepote: »multo collum circumfluit auro« — »mnogo zlata oko tvoga vrata teče«.

Na tom kontrastu dvaju stanja u biću čovjeka uznemirena pred ženskom ljepotom, Crijević gradi svoje Elegije Flaviji. U prvim su pjesmama samo natuknice dvojnosti, a kasnije će autor otvoreno i bez uvijanja do naturalističke doslovnosti ali pjesničkim jezikom ispisati kakve sve grube zamke su u ljudskoj sudbini koja počinje sa divnim izgledom i zanosima mladosti, a završava sa brutalno ružnim spoznajama u starosti?!

Prave je epifanijske, očudavajuće sugestije dio prve elegije u kojoj pjesnik izjednačuje sebe sa stražarom na bojištu, jer ga »acer amor« — »ljuta ljubav«

Na straženja grozna goni, prošlo je spokojno vrijeme,
i naređuje mi brižnom bdjeti noći cijele.

Eto, zaljubljeni je nagnan da bude oprezan prema suparnicima, i da drži stražu, kako kaže, noći cijele, da netko spretniji od njega ne umakne u vrata voljene Flavije. Ali tako pjevajući svojoj dragoj, javlja joj jer su mu pjesme očito bile u funkciji pisama, da se ne plaši tih straža njegovih, jer

Ne sjaje se u šumama nikakvi šljemovi,
ni oružje, niti bljeska ikakav šiljak mjedeni.

Ovdje začudnom koincidencijom slika šume našeg elegičara Crijevića ima nešto zajedničko sa Shakespeareovom šumom u »Macbethu« kad se zelene grane pokrenu zataknete na sjajno oružje vojske, koja prema proročanstvu kamuflirana zelenom šumom u kretanju dolazi srušiti kralja zločinca.

Pjesnik elegičar zaljubljen je prije svega u žensku put, u opčinjavaju-

ću nagost: *Immortalis ero, si te sine veste videre —*
besmrtnan bio bih, kad bih te prozračnu
bez odjeće vidjeti mogao . . .

ali on nije nasilnik, pa u produženju stiha dodaje:

..... uz privolu tvoju.

Bolujem ranjen željama ovakvim.

Nije mu, dakle, ljubav sebična naslada, užitak neovistan o drugoj strani, osjeća li se ona dobro ili se tome protivi, nego će zaljubljeni uživati, ako i drugo biće u tome sudjeluje. Ali izgledi su slabi, jer ona kojoj se obraća, ne odziva se na njegova putena nagovaranja. To ne umanjuje pjesnikovu žudnju, pa Flaviji pridaje attribute mekoputnosti pahuljice, netaknutog snijega, mramora-bijelca i bjelokosti što sja:

kao što udovi svjetlucaju tebi, i grlo ti srebrno,

kolikom sjajnom gizdom bliješti tijelo tvoje.

Vrlo je precizno biranim metaforama pjesnik iskazao čini se bitnu crtu bića lijepe plavojke Flavije. Da li zbog toga što joj tijelo ima sjaj netaknuta snijega, mramora-bijelca i bjelokosti, ono je hladno, jer pjesniku ne uzvraća ljubav. I u njega se uvlači melankolija, te rezignira prepušten svojoj mašti, koja ga još tankim nitima veže za nedohvatnu, voljenu ženu. A ona mu uskraćuje i poljupce, a kamo li što više od toga, što bi zaljubljeni htio, kao »pipnuti bujnost dojki«, ali se one ne podaju dodiru njegovu, pa odbijeni tuguje što »prazne opet ostaju moje ruke«.

Lirske su bile emocije pjesnika dok se još nadao da će dosegnuti zrelu granu slasnih plodova ljubavi, ali kad se izjalovilo očekivanje, on u četvrtoj elegiji prelazi na pojačanu tenziju šoka, potežući dramatske paradokse u kojima je dosta ironije. Onaj tko gubi hvata se za slamku podsmijeha nad tuđom i svojom sudbinom:

Aspice qua flores nascantur luce, senescant,

Et quae mane virent nocte ligustra ruant

Gle kako cvjetovi niču za dana, i venu,

i sviba što ujutro buja, uvečer sahne.

I ta tvoja prolazna ljepota, koja buja novim cvatom,

uvenut će i svoju napustiti gospodaricu.

Zatim ide još dublje u demontiranje iluzija, u razlaganju gorkih spoznaja sudbine krhkog bića, kojim vladaju zakoni postojanja i nestajanja:

Neće se tebi lice podmladiti kolhidskom pomašću,
izbradat će se nježni obrazi borama.

Ali nije samo to što čovjek doživljava sam pred sobom takvu devastaciju fizičkog bića, nego i njegova okolina izvrgava ruglu pokušaje ostarjelog da maskira svoje godine: *Non extensa cutis, facies fucata* . . . —

Ni nategnuta koža, ni naličeno lice, niti se
pusta ćelavost dá sakriti kupljenom kosom.

U pretapanju gorkih spoznaja Crijević je vrlo iscrpan. Njegov pjesnik zbog povrijeđenosti podsjeća svoju samoljubivu dragu kako će ona sadašnji mladenački, neobuzdani smijeh platiti podsmijehom drugih, kad stigne tomu vrijeme, jer u životu

sporo i s mnogo kamata kazna dolazi.

U težnji da pribavi što potresnije asocijacije neuslišani pjesnik zaziva iz grčke mitologije sjećanje na Hekubu i Sibilu, dva opjevana ženska lika čija je oholost slična Flavijinoj imala tragične učinke. Crijević bez milosti u staklenoj kugli budućnosti fiksira slike od kojih se neće moći spasiti njegova nedohvatna Flavija:

kad postaneš istrošena starica, tužni leš

.....
plakat ćeš što ni jedan dan ne možeš vratiti

.....
kad budeš žalila što ti jedva jedan zub ostade
i poput paučine dvije-tri vlasi.

Ove slike kao da su izvadene iz demonističke likovnosti Hieronymusa Boscha (1450 – 1516), holandskog slikara, Crijevićeva suvremenika kojeg najvjerojatnije nije poznao. Te mučaljive vizije u četvrtoj elegiji tragikomični su krešendo koji je do dramske katarze uzdigao pjesnik. Zatim on smiruje euforiju svojih pesimističkih preskazanja, kao da ih je smišljeno nizao samo da bi na kraju postigao novi efekt impresioniranja Flavije, da mu otvori dušu i privlačna njedra:

Stoga nemoj gubiti tolike hitre godine,
niti pače škrtari, Flavijo, prolaznim dobrima.

U petoj elegiji iz duše pjesnika progovorit će životnih slasti žudni epikurejac, koji pokušava otopiti led uzdržanosti mlade Flavije i uvući je u svoj poklič: »Neka se šire: radost, sloboda, cjelov, smijeh,/ pjesma i uz šalu obijesne riječi«, a sve to u igri, plesu » . . . poskakuje nogom triput-četirput«, dok se pruža »silno vino mokrim rukama«.

Opojnošću dobrog vina ponoseni pjesnik zaziva orgije, ali u prirodi »gdje su umilni šapati govorljive izvor-vode« . . . »I tako neka Bakha slavi sva mladež nauznak«. Opijajući se dalje nespontanom uživanjem autor u šestoj elegiji silazi strastima do bludne erotske fantazije o uzimanju djevičanstva, dok djevojka brani »hitrim noktima djevičanski cvijet«. Tu radnju pjesnik uspoređuje s branjem kupina koje bodu, ali se nitko zbog toga ne susteže s trnjika brati plodove: *Me quoque virgineum florem rapuisse tot inter/ Lacrimulas, morsus, vulnera mille, iuvat* —

tako i mene veseli ubrati cvijet djevičanski
među tolikim suzama, ugrizima i s tisuću rana.

Stoga, djevo, ne prestani braniti svoj stid!

Bori se, jer što se budeš više borila, draža ćeš biti.

Tako ćeš mužu svojem u ljubavi još milija biti:

o koliko vrele djevice otpor godi!

Heraklit je ljepotu glazbe sa lirinih struna tumačio zavisnošću napeitosti žica. Iako svaka za sebe daje svoj zvuk, one sve zajedno slivaju se u zajednički sklad. Tako je i sa stihovima pjesme u kojoj suprotstavljeni impulsi u obliku teza — antiteza ostvaruju sklad konačne impresije i doživljaja. U orkestraciji svojih elegija Crijević je pjesničkom invencijom unosi i groteskne situacije (ljubavniku godi djevičanski otpor), kao i paradokse kao što je branje kupina koje trnjem bodu ruke. A tu je prisutan i modernoj drami blizak crni humor (djevo, ne prestani braniti . . . / . . . hitrim noktima djevičanski cvijet . . . / Tako ćeš mužu . . . milija biti«).

U elegičnim dvostisima Crijevića pjesnička začudnost (epifanija) daje osjećaj punoće izričaja, vrijednost značenja i sklad smisla. Deskriptivna priča je uronjena u pjesničko nadahnuće, pa u tom srazu nastaje kreativna tenzija, napregnutost između realnih datosti i njihova umjetničkog oblikovanja. U ovom ciklusu autor je našao sintezu između pojedinačnog i općeg, konkretnog i apstraktnog, lijepog i ružnog, prozaičnog i poetičnog. Van O' Connor kaže: »Što je jače trvenje između teze i antiteze, poetski učinak je jači.«

Autoru Elegija Flaviji nije bio tuđ ni način obrtanja pojava, izvrtanja odnosa, neočekivano novo viđenje glavnog lika. U prvoj elegiji pjevao je »Prestani bjesnjeti lijepim licem;/ poštedi, Flavijo, srce moje.« A sedam elegija kasnije, u osmoj već na početku tu čistu, nedohvatnu, neosvojivu ljepoticu on zasipa sasvim drugačijim riječima: *Desine blanditias mendaces fingere nobis,/ O male celandis ingeniosa dolis!* —

Prestani meni lažne laske stvarati,

o ti, loše vična varkama skrivenim!

Prestani, kad tvoja zaista prozirem umijeća.

Dakle, dogodio se puni preokret odnosa; nema više onog sna koji je pjesnika magijom privlačio voljenoj djevojci. Ona je tada bila ohola da prihvati njegovu putenu žudnju, a sada »Ono u čemu si bila čestita i lije-pa . . . / Ti pak, jao za malu cijenu kraljevstva moja negdašnja/ i užitke moje za zlato izdaješ, pohlepnice.«

Ovakva promijenjena Flavija bez sumnje je prethodnica Držićeve Laure iz »Dunda Maroja«. Ona se nije davala za ljubav, nego za dukate. Crijević govori o vratima koja »široko otvorena« . . . »jasnom škripom se glase«, a Držić spominje da su Maro i Popiva htjeli razbit Laurina vrata, kad im je odbila pristup jer su ostali bez dukata. Eto, dvojica Dubrovač-na istom slikom iskazali su naturalističku stranu ljubavi, koja u svojim krajnostima s uzvišenog trona silazi na niske grane trgovanja dražima i ljepotama. U opisu takvog spuštanja na dno stanja ljudskog bića Crijević ide do kraja u razgolićavanju stvarnosti. »Široko otvorena« vrata Flaviji-na »jasnom škripom« o »lupeštvu svoje gospođe govore«. Autor još do-daje: » . . . na tebi je biljega, bludnice gnusna«, jer » . . . vrata ne želiš ot-ključati onomu tko nije bogat«. U svome osvećivanju za pretrpljeno od-bijanje pjesnik dalje niže optužbe:

Ljubavnik tvoj mora biti bogat koliko i lijep,
i ništa nema dok mu novcem nabijen ne opaziš špag.

Dijeliš snošaje na prodaju i poljupce za novce,
te cjeliva te bilo prostak ili govedar.

I prčevite starce i Terzitove cjelove hvališ.

Da što žešće naslika nakaznost najstarijeg zanata, Crijević je iz strofa Homerove Ilijade evo doveo u Flavijinu postelju i Terzita koji je bio »najveća nakaza od svih, spadalo, šepavac, zgrbljen na oba pleća, kokoš-jih grudi, a tjemenom baš poput čupa, gdje malo raslo je vlasi«, kako pi-še u Junacima antičkih mitova Vojtecha Zamarovskija (Školska knjiga, Zagreb, 1985).

S teretom ljubomore i s razočaranjem pjesnik je elegični ton spustio u naturalističku metaforiku demaskiranja stvarnosti. Ali pri tome ni so-cijalni aspekt nije izmakao pjesniku Crijeviću. On bi ipak želio nekako opravdati Flavijino ponašanje, pa upleće i neke okolnosti sredine i plit-koće etičkog življenja, i utvrđuje:

Stari je to grijeh kojim te vodi lakomislena putanja svjetine
i postavlja obrambeno pitanje:

Zašto je jedna žena takvom zločinu kriva?

Ali ni ovu grešnicu nitko ne može spasiti od kobi koja prijete svima što se bave prljavim zanatom, te pjesnik poteže i kugu Averna, kraterskog jezerca pod Vezuvom koje je prema Vergiliju ulaz u podzemni svijet. Osim toga, pjesnik zabludjelu ljepoticu priziva strahu od »zloćudne zaraze bolesne brade«, od koje se u kosti uvuče otrov.

Sadržajni i misaoni simultanzizam Crijevićevim elegijama daje dramsku gustoću, koja se iskazuje na individualnom, općeljudskom i univerzalnom planu. Pjesnik je svoj osobni doživljaj podigao do socijalne drame (ljubav degradira na prostituciju) i do univerzalne spoznaje, da je etičko življenje spasonosni princip opstanka.

U šestoj elegiji pjesnik je progovorio o egzistencijalnoj relaciji između muškarca i žene, u svome vremenu. Mladi Rimljanin, zaštićen plemićkom ili vlastodržačkom dominacijom, čini se gledao je na ženu kao na pomalo divlju ženku koju kad sazrije treba uhvatiti i objubiti. I kao da u tome nije bilo nikakva prijestupa, jer se pjesnik uznesenom emocijom obraća otmičaru ženske ljepote:

Qui rapere hanc nuptam gaudes, Hymenaeae, marito,
Cur flentem ducis? — Gaudia prima timet . . . —

Raduješ se, Himeneju, ugrabiti ovu mladenku ružu
. Ona se pripravlja braniti
hitrim noktima djevičanski cvijet.

Ali Crijević je bio pjesnik ipak stroge etike i obraćanjem Himeneju siledžijski postupak prema ženi povezuje s brakom, jer Himenej je u starogrčkoj mitologiji bio bog braka, dakle onaj koji je po nebeskim i zemaljskim zakonima slobodno vršio obljubu i uplašene djevojke lišavao himena, djevičnjaka ili čednjaka, kako je tu žensku kožicu našom leksi-
kom protumačio dr. Klaić u svom Rječniku stranih riječi, Nakladni zavod MH, 1978.

U šestoj elegiji s obiljem šokantnih asocijacija Crijević koristi i psihološki absurd, pitajući se zašto onog (muža) »kojeg pobijediti ne želi, djevica odbija?« Da li možda zbog toga » . . . što je krvavi poraz veseli?« Naravno da je i Ladan, sklon dosjetkama, kumovao ovakvim dvosmislicama, ali svakako potaknut autorskim izvornikom, koji čitatelja od Himeneja iz šeste vodi u sedmu elegiju do ključne provjere uzajamnih rela-

cija između aktivnog subjekta, zaljubljenog pjesnika, i pasivnog objekta, lijepe, privlačne djevojke.

Tu je autor skinuo veo sa svojih emocija, s dubokih uzdaha i čežnji, i nekim obavijestnim detaljima ušao u klimakсни kaos, iskazujući svu ranjivost pobjede, koja razara iluzije i otvara duboke dileme. Nema više euforičnih žudnji, a izranja misao o smrti kao logičnom kraju, kad su nakon euforične upornosti ciljevi dostignuti. A šta će biti s Flavijom?

Priliči tebi i težem starcu sudbu razriješiti,
a ja bih pak morao i pepeo ljubiti tvoj.

Evo kako drama ljubavi prerasta u tragikomediiju. Pjesnik se otkriva kao starac koji je sugestivnim žarom pridobio mladu djevojku, i sad je među njima zavlдало stanje neizvjesnosti: pobjednik se boji da mu ljubav ne izgubi čar odanosti i vjernosti, pa podsjeća dragu na požrtvovnu mitsku Laodamiju, koja je sebi oduzela život da bi sa mužem pošla u vječno carstvo sjena. Ali bi sa Flavijom moglo se dogoditi drugačije, da muža svoga » . . . grob suhих obraza zaobideš«.

U postupku usporednog nizanjanja značenjskih srodnih i različitih sadržaja simultanog trajanja, pjesnik ponire u svoju svijest u klasičnoj, metrički zatvorenoj strukturi, živom imaginacijom i poetski nadahnutom isповiješću, dojmljivo i uzbudljivo uplećući i slojeve erotski nesputane podsvijesti, koja oslobađa elementarnu energiju individualnog, emocijama ponesenog bića, razapetog između žudenog i mogućeg. Pjesnik elegičar Crijević u davnom XV. stoljeću govornim usklikom »poštedi, Flavijo, srce moje« i lirsko-dramskom tenzijom s eruditskim meditacijama stvorio je pjesme u kojima glas subjekta iskazuje i doživlјaj druge osobe, objekta kojem je usmjeren nagnućem intelektualnog i biološkog bića. I kad je došlo do sjedinjenja i nakon što su dvije osobe stopile svoja tijela u zajednički ljubavni doživlјaj, slijedi neizbježna postkoitalna drama — ono što je žudeno, dosegnuto je, a ono što slijedi, neizvjesno je, i pjesnik koji monološki razvija odnose, stavlja u prvi plan strah od moguće nevјere (»Kako se bojim da se . . . ne pokolebaš«). A djevojka koja je želјela da je pjesnik slavi, pokajala se i utonula u šutnju. Od nje nema ni crne ni bijele riječi, ali u njoj je već stvorena unutarnja odluka, da zlatо pjesničke riječi (»šta će tebi, častohlepнице . . . / . . . da i u mojim knjigama kralјuješ?«) — zamijeni za stvarne žute dukate koje će primati kao nagradu za pružanje užitka svojim privlačnim tijelom. Zbog toga će na početku posljednje osme elegije Flaviji pjesnik svoju dragu optužiti:

Addicta es pretio, quovis mercabilis aere . . . —

Na prodaju si za bilo kakav novac,

tu propast je tebi, lakomice . . .

Tako je nastala galaktička razdaljina između dvaju zbliženih bića. Logično slijedi depoetizacija odnosa; pjesnik silazi u niže slojeve emocija i spoznaja, služi se i grubim datostima predskazujući spolnu bolest s »čiom na bradi«. Groteskno je razrješenje Crijevićeve elegijske priče. U njoj je biti sasvim suvremena dramatika koja u sebi nosi svoju katarzu od pjesnikovih slavilačkih zanosa pred licem ljepote, do otkrivanja ružnog naličja kada te iste ženske čari dobivaju upotrebnu, tržišnu vrijednost.

Crijević je u Elegijama Flaviji razvio poetsku kolokvijalnu ležernost u sintezi govorenja i pjevanja s eruditskim asocijacijama iz grčke i rimske poetike, ne bježeći od osobne privatnosti i realnog iskustva. Na mnogim mjestima je uspio pjesničkom imaginacijom dosegnuti epifaniju; oćudjenjem je znao i banalni životni podatak pretvoriti u poetski doživljaj.

Iz stihova u ovom i izvan ovog ciklusa vidimo da se u životu Ilije Crijevića miješala pjesnička fantazija sa krutom stvarnošću, jer u pjesmi »Sad slavim božić« gorko meditira: Dok se svijetom prostire blažen mir praznika, »ja kod kuće trpim opake ratove«. Pjesnička duša se teško uklapala u stroge norme propisanog življenja, pa je dolazilo do bolnih sukoba. To sve nije umanjilo pjesnikovu ljubav za sveobuhvatni doživljaj duhovnih i materijalnih pojava, i stvara oko sebe. Onima koji to ne razumiju podastirao je pitanje:

Zar je kriva žudnja bogova i ljudi za Muzama?

(Bratu Franji)

I na kraju zapažamo da je Ilija Crijević težio zavičajni pejzaž ugraditi u klasične poetske forme i dati mu helensku mirnoću, idiličnost i ljepotu, a sve to u svojoj već odmakloj smirenoj dobi, kada sentiment stavlja kičenu aureolu pjesničkom doživljaju. Tako Crijević u pjesmi »S tobom meni, Marijane . . .« koja je posvećena Marijanu Buniću, pjesnikovu prijatelju, bezbrižno pjeva: O mihi iucundos tecum, Mariane, recessus . . . —

S tobom meni, Marijane, o ugodna li na osami boravka,
kad me ugodna Rijeka* — umiruje u pro hladnu zatonu

* Rijeka Dubrovačka, Ombla

Tu mu »iz nepresušne grudi natapa slatka žila«

i u tom pejzažu krug se životnih stremljenja i ostvarenja zatvorio pod vičajnim nebom, i u sutonu smiraja pjesnik kaže da je sretan što mu domaći pejzaž napitak pruža, daje mu utjehu kad treba ublažiti turobnu čežnju za poezijom kaprejskih brežuljaka i slatkih polja sicilijanske dušice. I kao pravi pjesnik oćudavanjem podsjeća na bljeskove ljepote koja se javi i nestane poput divne fatamorgane: *Caucaseae possent quocum rubuisse pruinae/ Floribus et Lybici vernet arena soli* —

Kavkaski se snijazi mogahu katkad zarumenjeti,
i pijesak libijske zemlje zazelenjeti cvjetovima.

Pravi je užitek otkrivati davni život u stihovima pjesnika koji je našao sklad između materijalne pojavnosti i njene oćudavajuće poezije. Prevodilac Ladan tankoćutnim osjećanjem i bogatstvom jezika pretočio je Crijevićeve elegije iz njegovih latinskih ćupova u posude također starinskog oblika, ali moderne slikovitosti s obiljem leksičkih finesa iz grčke i rimske tradicije i naše žive književnosti, čime je Crijevićeva poezija postala još prezentnijom u fundusu hrvatske literarne baštine.